

KÖNCZEI Csongor

**A színpadi táncművészet hatása
a hagyományos tánc kultúrára,
avagy „etno-táncmesterek” működése
az ezredforduló erdélyi falvaiban**

Felvezetés

2006 óta hívnak és járok nyaranta a *Széki Napok*nak nevezett széki néptánc tábortanítani, ahol túlnyomó többségében széki – igaz, közöttük már sok Szamosújváron és Kolozsváron élő, nyáron otthon nyaraló széki származású – gyereket tanítok széki táncokra. Ez a helyzet az elmúlt években felvetett számomra két kérdést. Az első etikai: mennyire etikus kívülről, tudatosan tanítani egy olyan tánc kultúrát, amelyik tulajdonképpen még él? A második pedig társadalomkutatói: milyen folyamatok játszódnak le egy-egy valamilyen jelentős tánc hagyománnyal rendelkező erdélyi falu jelenlegi táncéletében? Ez utóbbi kérdést azért is érzem fontosnak, mert a tudatos hagyományörzés formái – a helyi néptánc csoport működése, a nyári néptánc tábortanítás és egyéb rendezvények, táncalkalmak szervezése, amelyek a hazalátogató gyerekek, fiatalok számára amolyan lokális és egyben etnikus identitást erősítő szereppel bír, nem tudják megállítani a tradicionális táncélet és tánc kultúra romlását és felbomlását, hanem új formákat teremtve új funkciókkal ruházzák fel az adott tánc kultúra megnyilvánulásait. És természetesen itt újabb kérdések merülnek fel: melyek ezek az új formák? Kik és mit tanítanak és táncolnak jelenleg Erdély falvaiban néptáncként? S egyáltalán, térségünkben mit is nevezünk jelenleg hagyományörző néptánc kultúrának?

Tényállás

A színpadi táncművészet mindig is hatott a közösségi tánc kultúrára, tánc történeti tény, hogy a műtánc és a tradicionális népi tánc kultúra között folyamatos a hatás–visszahatás kapcsolat, ezért a műtánc – hangsúlyosan az utóbbi két évszázadban – a hagyományos tánc kultúra egyik legfontosabb alakítójának tekinthető. Ugyanakkor a század-, pontosabban az ezredforduló korának hagyományos népi tánc kultúráját térségünkben a szinte

teljes körű felbomlás, illetve átalakulás jellemzi. Ezért a tánckultúránkat egy fokozott, napjaink társadalmi élete által elősegített „professzionizálódás” jellemzi, azaz lassan már csak a „profik”, a szakmabeliek tudnak táncolni, a többség pedig elfelejt, a tánc tehát kikerült a társadalom közhasználatú entitásai közül. Ez a folyamat korunk tánckultúrájának egészére vonatkoztatható, hiszen manapság ha valaki valamilyen táncot – a polgári vagy latin-amerikai társastáncoktól a modern táncok széles skálájáig – el akar sajátítani, azt csak a különböző táncanfolyamokon, megfelelő képzettségű táncszakemberek irányításával tudja elérni, s ezáltal önmaga is az adott táncműfaj „képzett” táncosává válik. Ugyanígy a hagyományos tánckultúra tudatos ápolásának valamennyi formája (a táncházától, a tánctáboroktól vagy az iskolai, bizonyos esetekben tantárgyszerű oktatástól a hagyományőrző műkedvelő néptáncgyűtteseken át a hivatásos táncművészetig) elősegítette egy új, gyakorlati néptáncszakember, azaz a „**néptáncoktató**” megjelenését (Könczei 2004: 131).

A professzionizálódás és a tudatos hagyományőrzés eredményeként Erdélyben is gyakori jelenséggé vált, hogy egyre több **hagyományőrző falusi néptáncgyűttes** működik. Itt voltaképpen két, gyakran összkapcsolható folyamat egymásrahatását figyelhetjük meg: a táncgyomány felbomlásának és a színpadi táncművészenek mint **a néptánc** (s ezen belül az etnikus és kulturális identitás) **új reprezentációs formájának** hatását. A minta a „színpadi néptánc”: egy-egy faluban csak azok a fiatalok ismerik a hagyományos tánckultúrát (vagy az annak tekintett táncokat!), akik tagjai egy-egy „hagyományőrző” néptáncsoportnak.¹ Így viszont a tánc elveszíti a közösségi szerepét, s csak kiemelt alkalmak reprezentációs közegeként él, és már csak jobb esetekben, ahol a törés a hagyomány és a táncsoport között még annyira nem éles – mint például a széki *Szalmakalap* Táncgyűttes esetében – tudják még közösségi szórakozásként is megélni, használni a táncokat.

Összegezve tehát megállapítható, hogy a színpadi táncművészet hatását az utóbbi évtizedekben már nem az új táncformák, tánc típusok vagy akár táncmotívumok elterjedésében, majd a táncgyományba való beépülésében lehet nyomon követni, hanem a felbomló tradicionális tánckultúra új reprezentációs formájának megszületésében.

Visszatekintés

A tradicionális népi tánckultúrába való **tudatos művi beavatkozás** is immár évszázados folyamat, a táncmesterek működése a 18. század második felétől, falvainkban hangsúlyosan a 19. század végétől dokumentálható. 1891-ben alakult meg a Magyarországi Táncanítók Egyesülete, amelynek intézményesült keretében immár okleveles tánctanítók fejtették ki tevékenységüket. A 19. században megváltozott társadalmi viszonyok

¹ Megjegyzendő, hogy a revival jellegű városi táncházakba is többnyire már csak olyanok járnak, akik valamilyen néptáncgyűttes tagjai.

között (a jobbágyság eltörlése, a kötelező sorkatonaság és tankötelezettség bevezetése, a városi cselédkedés, a migrációs folyamatok, a falusi értelmiség megjelenése stb.) mindez az új nemzeti társastánc törekvések, később pedig a népies műtáncok és polgári divattáncok elterjedését és meghonosodását, majd ezek erőteljes folklorizálódását eredményezte a tradicionális néptánc kultúráinkban.²

Miután a 20. század színpadi táncművészete „felfedezte” a hagyományos tánc kultúrát, az erősen stilizált (és gyakran megideologizált) formák erőteljesen hatottak a falusi táncéletre. Itt először az ún. Gyöngyösbokrétás mozgalom³ hatását kell említenünk, amelyhez az 1940-es politikai változások következtében több erdélyi falu is csatlakozott.⁴ A Gyöngyösbokrétára való felkészülések és a budapesti fellépések jelentősen befolyásolták és meghatározták egy-egy adott falu táncéletét. Később a szocialista országok színpadi táncművészetére jellemző mojszejevi stilizált formák széleskörű elterjedése befolyásolta nagymértékben a már felbomló hagyományos tánc kultúrát.⁵ Erdélyben a régi Székely, majd Maros Művészegyüttes hatása még az 1990-es években is kimutatható volt magyar falusi táncosoknál, ugyanakkor az említett korszak falusi tanítóinak hasonló stílusú „működése” is hosszantartó állapotokat eredményezett.⁶

Az 1977-ben Erdélyben is beinduló revival jellegű városi tánc ház is jelentős közvetett és közvetlen visszahatással volt/van a hagyományos tánc kultúrára, amelyek közül a legfontosabbnak talán a **„tudatos hagyományörzés” elterjedését** tekinthetjük.⁷ A városi tánc házak egyúttal a színpadi táncművészetre is hatottak, bizonyos értelemben stílusváltást eredményezve – aminek véleményem szerint egy etnokoreológiai nem értelmezhető „autentikusság” vált a központi ideológiájává –, majd ezen keresztül visszahatottak a hagyományos néptánc kultúrára is: az utóbbi évtizedek néptánc együttesének színpadi koreográfiái megpróbálják visszaadni az „eredeti” tánc hagyományt.

² Erdélyben is ebben az időszakban épült be a hagyományos tánc kultúrába a hétlépés, a polka, a gólya stb., minderről lásd részletesen Kavacsánszki 2010.

³ „»Gyöngyösbokréta« néven azt a rendszeresen visszatérő színházi látványosságot ismerjük, amely parasztcsoportok tánc-, ének- és játékbemutatóiból állt Budapesten 1931-től 1944-ig, minden év augusztus 20-a táján.” (Pálfi 1970: 115).

⁴ A Gyöngyösbokrétás mozgalomban résztvevő erdélyi falvak: Csíkménaság (1941), Csíkszenttamás (1941), Gyimesközéplek (1942), Inaktelke (1941, 1943), Kalotaszentkirály (1941, 1942), Kecsedkisfalva (1942), Kide (1942), Lővéte (1942), Nádasdaróc (1941, 1943), Szék (1941, 1942, 1943) és Szentgerice (1942, 1943) – lásd Pálfi 1970.

⁵ Román vonatkozásban ez a mai napig így van, lásd például akár a hagyományos táncalkalmakkor is a „megkoreografáltságot”, erről bővebben Kőnczei Csongor 2010a.

⁶ Például a Kolozsvár melletti Györgyfalván a mai napig azt nevezik „györgyfalvi” táncrendnek, amit az 1960-as években megszervezett iskolai néptánc csoport számára állítottak össze a helyi pedagógusok, s ez a „koreográfia” később nemzedékről átöröklődött, a még élő helyi tánc hagyománnyal párhuzamosan és tulajdonképpen vele szemben.

⁷ Például érdekes volna megvizsgálni azt is, hogy a falusi „adatközlők”, később „sztáradatközlők” felfedezése, majd etalonná válása miként hatott egy-egy közösség tánc kultúrájára.

Helyzetjelentés: a „visszatánítás”, mint a hagyományörzés „aktív” formája

A fentiek eredményeként jelenleg az erdélyi falusi hagyományörző néptáncscsoportok oktatóinak túlnyomó többsége vagy városi műkedvelő/hivatásos táncegyüttesben táncol vagy táncházas. S noha Romániában nincs intézményesült táncpedagógiai képzés, ezért – az amúgy széleskörben zajló – néptáncoktatást az esetlegesség jellemzi, amelyik egyelőre teljes mértékben a műkedvelő hagyományörzés szférájához tartozik, mindenezek ellenére (vagy talán ezért?!) igen erőteljes a néptáncoktató „elhivatottság”, így napjainkban egyre több **etno-táncmester működik**, azaz „menti” a hagyományt.⁸ Ezért, ha egyáltalán (vagy hipotetikusan) beszélhetünk még funkcionális néptáncoktatóról, akkor egy adott falu vagy vidék táncoktatóját a magyar néptáncoktatás által a 20. században felgyűjtött és archivált táncanyag „visszatánítása” változtatja meg – adott esetekben gyökeresen és gyakran visszasan. Rövid tanulmányom alapvetően ezeknek a jelenségeknek a bemutatására vállalkozik. Példáimat az általam jól ismert, Kolozsvár környéki falusi hagyományörző táncscsoportok helyzetéből, működéséből veszem.⁹

Ezen belül többféle helyzetet különböztethetünk meg:

1. Ahol a működő táncscsoport tagjai még részesei lehetnek a helyi tánc hagyománynak (például Magyarpalatka, Méra vagy Szék esete). Itt általában (igaz, a városi tánc házzakkal vagy néptáncgyüttesekkel kapcsolatban levő, ezek által befolyásolt) helyi „oktatókkal” számolhatunk.
2. Ahol a működő táncscsoport tagjai már nem vagy csak alig lehetnek részesei a helyi tánc hagyománynak (például Kalotaszentkirályon, Magyarlónán vagy Várfalván) ezekben az esetekben már egy megszűnt táncoktatás „visszatánítása” zajlik, általában a helyi elit (lelkész, polgármester, tanító stb.) kezdeményezésére.
3. Ahol a helyi tánc hagyomány már annyira elkopott, hogy a „visszatánítás” már nem tudja ezt követni (például Alsó-felsőszentmihályon, Kisbácsban vagy Gyaluban), így a csoport más falvak, vidékek táncait tanulja. Ez utóbbi két helyzetben már általában „tanult” városi néptáncosok járnak ki oktatni.

⁸ Könczei 2010b. Ugyanakkor a néptáncoktatás Erdélyben még nem, de Magyarországon már szervezett formában történik, ahol a hivatásos néptáncpedagógusok, táncoktató együttesvezetők szakmai szervezetekbe tömörülnek. És akkor kérdezem: nem lehet-e ebből a szempontból párhuzamot vonni az egykori Magyarországi Táncoktatók Egyesülete és például a Martin vagy Muharay Szövetség között?

⁹ 1992 óta szervezem két évente a kolozsvári Ifjúsági Néptáncalkalmozásokat, a Kolozs megyei magyar néptánc együttesek találkozóját. Az elmúlt két évtized tizenegy találkozóján az alábbi hagyományörző táncscsoportok vettek részt: Kalotaszegről az inaktelki, a kisbácsi, a magyarlónai, a magyarnagykapusi, a magyarvistai, a mérai, a tordaszentlászlói, a bánffyhungyadi *Suhanc*, a gyalui *Tulipántos*, a kalotaszentkirályi *Felszeg Gyöngye* és a türei *Gyöngyvirág*, Mezőségről a magyarpalatkai, a bálványosváraljai *Árvalányhaj*, a széki *Kisszalmakalap* és *Szalmakalap*, Aranyosszékről az alsó-felsőszentmihályi, az aranyosegerbegyi és a várfalvi *Aranyosszék*, Erdőljáról a györgyfalvi és a kolozsi néptáncscsoportok. Ezenkívül kalotaszegi egyetemista és diák fiatalok 2009-ben megalakították a *Kalotaszeg* Néptáncgyüttest, valamint működött egy időben a hóstáti *Virágos* Táncscsoport is. Fontos megjegyezni, hogy a felsorolt csoportok egy részének a működése nem folytonos, általában oktatófüggő.

4. Ahol nincs állandóan működő táncsoport, csak bizonyos ünnepi események alkalmából, mintegy „élő hagyományként” betanítanak bizonyos táncokat (például a kisbácsi vagy kidei „csősztánc” szüretkor stb.), de ezek a még régebbi stilizált színpadi táncok gyenge másolatai, s nem az etno-táncmesterek működésének eredményei.

És bizony, a felsorolt szituációk gyakran teremtenek visszás helyzeteket. Kalotaszentkirályon például az első erdélyi nyári néptánc tábor hatására kezdtek el táncolni a helyi fiatalok. Itt a kilencvenes évek elején régi kolozsvári táncházások Nádas menti, azaz a közismert „táncházaskalotaszegi” tanítottak a helybelieknek, és nem a helyi belső lábass felszegi kalotaszegi páros táncot. Ez a helyzet addig tartott, ameddig akadt egy helybeli, „tanult” táncos együttesvezető, aki megtanulta az idősebbektől, valamint gyűjtésekből a régi felszegi táncokat, tudatosan visszatanítva a *Felszeg Gyöngye* együttesnek azokat, viszont ezt a szentkirályi fiatalok – főleg kötetlen táncalkalmakkor – gond nélkül keverik a Nádas menti motívumokkal, figurákkal. Vagy a már csak gyűjtések, táncemlékek alapján történt „visszatanítás” esetében is találkozhatunk furcsa helyzetekkel. Például Várfalván a helyi elit kezdeményezésére az 1990-es években megalakult egy hagyományörző táncsoport, az *Aranyosszék Néptáncgyűjtés*, majd később egy nyári, aranyosszéki tánc tábor szervezését is felvállalták. Szakembert keresve jutottak el személyemhez, útmutatásaim által pedig helyi gyűjtésekhez.¹⁰ A gond ott kezdődött, hogy a Várfalvára kijáró néptáncoktató „sajátságosan” értelmezve tanulta meg és tanította tovább a némafilmekről a helyi táncokat,¹¹ illetve, hogy idővel más oktatók is tanították, különböző értelmezésekben ugyanott ugyanazt az anyagot. A helyi emlékezetre kevésbé támaszkodva így az elmúlt évtizedben „megszületett” egy olyan várfalvi-aranyosrákosi (azaz aranyosszéki!) tánc, amelyik csak nyomokban hasonlíthat az egykori helyi tánc hagyományra! És az elmúlt évtizedekben volt néhány teljesen elrettentő példa is, amikor egy adott falutól, vidéktől teljesen eltérő tánc kultúrát próbáltak – ráadásul a színpadi jelenlét miatt nagyon rosszul – betanítani. Ilyen volt például a kisbácsiak szatmári verbunkja mezősegi ruhában előadva, vagy az alsó-felsőszentmihályiak „Mulatós” című „produkciója”, amelyik már sem viseletében, sem zenéjében, sem táncában nem kapcsolódott semmilyen helyi hagyományhoz, hanem egyszerűen egy „dárídós” szubkultúra giccstermékének lehetett felfogni.

¹⁰ Demény Piroska *Aranyosszék népzeneje* (Budapest, 1998) című kötet és a MTA ZTI Archívumában tárolt Ft. 1177-es és Ft. 1181-es sorszámú aranyosrákosi némafilmek megszerzésében segédkeztem.

¹¹ Eleve az is kérdéses, hogy mennyire tekinthető helyi táncanyagnak az említett két aranyosrákosi gyűjtés, hiszen az egyik táncos egy Alsó-felsőszentmihályon született cigánybőgős, a másik táncos pedig Marosugráról 29 évesen költözött Aranyosrákosra.

Következtetés: az etno-táncmester mint az élő táncművészet anakronisztikus jelensége

Ha nyomon követjük a régi táncmesterek és a jelenlegi etno-táncmesterek működését, és párhuzamot vonunk közöttük, egy érdekes, ugyanakkor anakronisztikus folyamatot tudunk megfigyelni: a régi táncmesterek újítani, változtatni akarták a falusi táncművészetet, a mai etno-táncmesterek ezzel ellentétben a tradicionális „néptáncot” tekintik etalonnak. S mivel a régi táncmesterek működése szervesen kapcsolódott saját koruk táncművészetéhez, szemben a mai etno-táncmesterek működésével, akik pontosan egy régebbi, rögzített és megmerevedett táncművészetet próbálnak élő hagyományként átadni, megállapítható, hogy jelenleg egy, a kor divathullámaival tudatosan szembemenő folyamat játszódik le, amelyik táncművészeti szempontból tulajdonképpen egy anakronisztikus jelenség.

Pesovár Ernő írta az új magyar táncstílus kialakulásáról: „A táncos ízlés változását tükröző új néptáncstílus kialakulása nem elszigetelt jelenség, hanem szerves része annak az általánosabb érvényű táncművészeti folyamatnak, mely Európa-szerte kimutatható. Ennek az új táncművészetnek közös vonása, hogy a korábbi hagyományból szervesen bontakoztak ki a kor igényeinek megfelelő, korszerű formák, meghatározva a néptánc további alakulását, a néptáncból sarjadó társastáncok és nemzeti táncok jellemző vonásait. E sokrétű, gyökereikben szerteágazó népi-nemzeti táncstílusok európai példáiként a keringőt, mazurkát és polkát idézhetjük. Mindegyiknek megragadhatók ugyanis az előzményei a korábbi hagyományban, s jól szemléltetik a népi-nemzeti karakterű táncok kialakulását, valamint azt, hogy mint divatos társastáncok szélesebb körben is elterjedtek” (Pesovár 1990: 363). Az előbbi idézettel szemben a mai etno-táncmesterek – mivel már nem organikus és természetes a táncok közösségi elsajátítása és használata – egy rögzített (történelmi) táncművészetet tanítanak,¹² gyakran az adott táncművészetétől amúgy idegen (például nemzetmentő) ideológiák mentén, ráadásul általában színvonalon alulinak. És ha ezt a több szempontból is „elhivatott” néptáncoktatást elemezzük, akkor zárásként feltehetjük a következő kérdést: biztosak vagyunk abban, hogy a 20. században tudományosan felgyűjtött, azaz rögzített anyag az „igazi”?¹³

¹² Ez tényállás, még akkor is, ha adott esetekben az érintett oktató és közösség még „élő kultúráként” viszonyul az oktatott táncanyaghoz! És továbbgondolva a kérdést: ha történelmi táncművészetnek tekintjük az etno-táncmesterek működésének tárgyát, akkor például vonható-e bármilyen párhuzam közöttük és a jelenlegi divatos reneszánsz táncgyűjtések működése között?

¹³ Hiszen az élő táncművészetet mindig meghatározta, változtatta az éppen aktuális divathullám vagy akár a táncmesterek működése.

Irodalom

KAVECSÁNSZKI Máté

2010 Társastáncok a magyar paraszti közösségekben. *Folkszemle*. 2010. január – http://www.folkradio.hu/folkszemle/kavecsanszki_tarsastancok/index.php

KÖNCZEI Csongor

2004 Amikor a nép táncol, akkor néptáncol? Gondolatok a hagyományos táncművelés jelenkori változásairól. In: Szabó Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 3. Fiatal kutatók a népi kultúráról*. (Kriza Könyvek, 23.) Kriza János néprajzi Társaság, Kolozsvár, 126–133.

2010a Javaslat a romániai magyar intézményesített táncművészeti oktatás bevezetésére. In: Könczei Csongor (szerk.): *Az erdélyi magyar táncművészet és táncstudomány az ezredfordulón*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 51–66.

2010b *Művészeti szakoktatás avagy műkedvelő hagyományörzés? Helyzetkép a romániai magyar iskolai néptáncoktatásról*. (Műhelytanulmányok a romániai kisebbségekről, 32.) Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár

PÁLFY Csaba

1970 A Gyöngyösbokréta története. In: Dienes Gedeon – Maác László (szerk.): *Táncstudományi Tanulmányok 1969–1970*. Magyar Táncművészek Szövetségének Tudományos Tagozata, Budapest, 115–161.

PESOVÁR Ernő

1990 Új magyar táncstílus. In: Dömötör Tekla (főszerk.): *Magyar néprajz VI. Népzene, néptánc, népi játék*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 363–389.